

6. FEJEZET

A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS TOVÁBBI SZEREPLŐI

A nemzetközi kapcsolatok klasszikus szereplői az államok és a nemzetközi szervezetek, azonban nem csak ezek az entitások bírnak jelentőséggel. A 20. század folyamán kibővült a nemzetközi jog alanyainak a köre, és a nemzetközi kapcsolatokban is szerepe lett a nem kormányközi nemzetközi szervezeteknek, a magánszemélyeknek és a gazdasági társaságoknak.

6.1. A NEM KORMÁNYKÖZI NEMZETKÖZI SZERVEZETEK

6.1.1. A NEM KORMÁNYKÖZI NEMZETKÖZI SZERVEZET FOGALMA

A **nem kormányközi nemzetközi szervezet** a nemzeti vagy nemzetközi együttműködés egyik formája, minden állam belső jogának megfelelően megalapítva, magánszemélyek vagy magánintézmények által, az államtól független irányítással, és a nemzetközi jognak nem alanya. Az ilyen szervezeteket nevezik nem kormányzati, civil vagy non-profit szervezeteknek is. Az angol elnevezés, *non-governmental organization*, alapján röviden NGO. Amennyiben nem csak egy államon belül működő civil szervezetről van szó, akkor szoktuk nemzetközi nem kormányzati szervezetnek is nevezni, *international non-governmental organization*, INGO.

A nemzetközi nem kormányzati szervezetek legfőbb ismérvei

Az Európa Tanács 1986-ban megfogalmazta a nemzetközi nem kormányzati szervezetek legfőbb ismérveit:

- a szervezet nem lehet profitorientált;
- valamely állam belső jogának megfelelően alapítják a szervezetet;
- és tényleges tevékenységet folytat legalább két állam területén.

Forrás: Az Európa Tanács 124. egyezménye a nemzetközi nem kormányzati szervezetek jogi személyiségének elismeréséről, 1986.

A fogalomból és az ismérvekből is kitűnik, hogy nem a nemzetközi jog alapján, nemzetközi szerződéssel, hanem valamely állam belső joga alapján hozzák létre az alapítók az NGO-t. Ebből kifolyólag **nem rendelkezik nemzetközi jogalanyisággal** akkor sem, ha sok állam területén végzi a tevékenységét. Ebben az esetben minden állam területén az adott állam nemzeti jogszabályainak megfelelő módon kell létre hozni a szervezeteket, amelyek a tevékenységet végzik. Annak érdekében, hogy összehangoltan dolgozzanak, létrehozhatnak egy nemzetközi koordináló bizottságot, de az sem lesz a nemzetközi jog alanya. Ez alól kivételes példák lehetnek, ha az államok úgy döntenek, hogy nemzetközi szerződéssel nemzetközi jogokat és kötelezettségeket ruháznak egy NGO-ra. Ez történt pl. a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával (vagy ismertebb nevén a Nemzetközi Vöröskereszttel), amely civil szervezeti formában, Svájcban jött létre 1863-ban, azonban sikerült elérniük, hogy a hadi- és humanitárius jog területén az államok jelentős hatásköröket ruházzanak rájuk.

Az NGO-t **magánszemélyek vagy magánintézmények alapítják** tipikusan. Nem kizárt, hogy az állam is mint alapító részt vegyen, az viszont követelmény, hogy az állam a működésében, irányításában ne vegyen részt. Az állam biztosíthat finanszírozást a működés egy részére, de ebben az esetben sem veheti át a szervezet irányítását.

Az NGO-k létrehozásának legfőbb oka az, hogy az állam nem tud, vagy nem akar bizonyos feladatokat ellátni, amelyek ellátására azonban van **társadalmi igény**. Ilyenkor az állam helyett a magánszemélyek összefognak és ők végzik el ezt a tevékenységet. Ehhez kapcsolódik az a jellemzőjük is, hogy tipikusan nem profitorientáltak működnek, céljuk nem a gazdasági haszonszerzés, hanem valamely közösség érdekeinek előmozdítása, szükségleteinek kielégítése. Mivel nem profitszerzési céllal működnek, a munkájukat gyakran önkéntesek segítik és tipikusan adományokból tartják fent magukat. Az első karitatív szervezetek a katolikus egyházhoz kapcsolódtak, ilyen pl. az 1099-ben alapított Máltai Lovagrend, amelyet a Jeruzsálembé érkező zarándokok ellátására és a betegek ápolására hoztak létre olasz kereskedők.¹

6.1.2. A NEMZETKÖZI NGO-K TEVÉKENYSÉGI TERÜLETEI

Megszámlálhatatlanul sok NGO működik a világ országaiban, csak Magyarországon körülbelül 60 ezer civil szervezet létezik. **Nemzetközi NGO**-ból jóval kevesebb van, összesen körülbelül 25 ezer. Ezek közül egy-kétezerre tehető azok száma, amelyek globálisan jelentős tevékenységet hajtanak végre. Ezekre példaként említhetjük a *Greenpeace*-t, a Nemzetközi Vöröskeresztet, a WWF-t (*World Wide Fund for Nature*, Természetvédelmi Világalapot), az *Amnesty International*t vagy a Nemzetközi Karitást.

A nemzetközi NGO-k szinte bármilyen tevékenységgel foglalkozhatnak, néhány tipikusabb tevékenységi kör azonban beazonosítható: vallás, politika, tudomány, sport, emberi jogok, környezetvédelem, szakszervezetek, egészségügy. A nemzetközi civil szervezetek egyik legrégebbi formája a vallási mozgalom és a **vallási** alapon működő segélyszervezetek. A katolikus egyház hivatalos segélyszervezete 1924 óta a *Caritas*, amelynek több mint 150 államban van nemzeti szervezete. A Jezsuita Menekültszolgálat több mint 50 államban van jelen és a menekülteknek nyújt gyakorlati és lelki támaszt. A Zsidó Világkongresszus 1936-ban alakult meg, és mintegy 90 államban támogatja a zsidóság érdekeinek és kultúrájának a védelmét.

A **politikai** nézetén alapuló nemzetközi mozgalmak is jelentős múltra tekintenek vissza, ezek közül az első az 1860-as években megalakult Szocialista Internacionálé, amelynek célja a nemzeti szocialista pártok tevékenységének az összehangolása, a politikák összeegyeztetése és a szocialista világnézet propagálása. Az 1900-as évek első felében ehhez hasonlóan létrejött a Liberális Internacionálé és a Kereszténydemokrata Internacionálé is. Ezek a szervezetek formailag megfelelnek a nem kormányközi nemzetközi szervezet követelményeinek, azonban tekintettel a nemzeti pártok hatalmi céljaira és a kormányban vagy a parlamentben való jelenlétükre, sokan kétségbe vonják, hogy ezeket tényleg ide kell-e sorolni.

A **tudomány** képviselői széles körben hoztak létre nemzetközi társaságokat, amelyek az adott tudományterület művelőit tömörítik, számukra szakmai eseményeket szerveznek, és segítik a tudomány terjesztését. A nemzetközi jog területén ilyen az 1873-ban létrehozott Nemzetközi Jogi Társaság (*International Law Association*, ILA), amelynek 3700 nemzetközi jog iránt érdeklődő tagja van szerte a világon.

A **sport** területén a leghíresebb nem kormányközi nemzetközi szervezet a Nemzetközi Olimpiai Bizottság, amit *Pierre de Coubertin* hívott életre 1894-ben annak érdekében, hogy újraélesszék az ókori olimpiai játékokat. Természetesen ma már az olimpia rendezése csak aktív állami közreműködéssel lehetséges, azonban a NOB továbbra is nem kormányzati nemzetközi szervezet, amelynek a tagjai, a nemzeti olimpiai bizottságok is civil szervezetek. Ugyanilyen szisztémában épülnek fel az egyes sportági nemzeti és nemzetközi szövetségek is, amilyen a labdarúgásban a FIFA, vagy az úszásban és vízilabdában a FINA. Léteznek a sport területén olyan INGO-k is, amelyek a szabadidősport propagálását vállalják, vagy békeépítésre használják a sportot a konfliktus sújtotta területeken (pl. *Peace and Sport*).

¹ BLAHÓ–PRANDLER 2005, 476. o.

Az **emberi jogok** védelmére is számos nem kormányközi nemzetközi szervezet jött létre, ezek közül az egyik legnagyobb ismertségre szert tett az *Amnesty International*, amelyet 1961-ben alapított egy angol ügyvéd, *Peter Benenson*. Az ügyvéd és barátai levelek tömegével kezdték elárasztani azokat a kormányokat, amelyek politikai vagy lelkiismereti okokból tartottak fogva embereket, azt követelve, hogy engedjék őket szabadon. A politikai foglyok szabadon engedése mellett a tevékenységük széles körben kiterjedt más emberi jogok védelmére is. Hasonló nemzetközi jogvédő szervezet a *Human Rights Watch* is. Emberi jogi civil szervezetek összefogásának az eredménye pl. a taposóaknak betiltása, amelyért egy non-profit szervezetekből álló koalíció harcolt 1992-től kezdve, Nemzetközi Kampány a Taposóaknak Betiltásáért (*International Campaign to Ban Landmines*) néven. A kampány egyik legismertebb támogatója *Diana*, wales-i hercegnő volt. A kampány eredményeként elérték, hogy az államok többsége elfogadja a taposóaknak gyártásának és használatának tilalmát kimondó 1997. évi ottawai egyezményt. Kitartó munkájukért Nobel-békedíjat kaptak. Napjainkban jellemző, hogy a társadalmi kérdések jelentős részét az emberi jogok „szemüvegén keresztül” vizsgáljuk, így azonban ezen a területen is megnövekedett az ideológiák, vallási és politikai nézetek hatása. A korábban általánosan humanitárius jellegűnek, politikailag semlegesnek tekintett tevékenység ma gyakran összefonódik politikai nyomásgyakorlással, hatalmi érdekek képviselésével.

A **környezetvédelem** a nemzetközi jog és kapcsolatok egyik legújabb területe, az államok az 1960-as években ismerték fel a téma jelentőségét. Mára ezen a területen is számtalan NGO működik, a legnagyobbak között említhetjük a *Greenpeace*-t, vagy a pandás logójáról is híres WWF-t. Ez utóbbi a világ legnagyobb természetvédelmi civil szervezete, közel 100 országban tevékenykedik. A WWF céljai közé tartozik a biológiai sokféleség megőrzése, a környezetszennyezés csökkentése és a fenntartható fejlődés elősegítése. A WWF kampányának és munkájának eredményeként született meg az 1971. évi egyezmény a nemzetközi jelentőségű vadzajok védelméről, valamint jelentős lobbitevékenységet folytatott a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok kereskedelmét szabályozó egyezmény létrehozásánál is.

A **szakszervezetek** nemzetközi szövetségei a politikai szövetségekhez hasonlóan hosszú múltra tekintenek vissza, az iparosok érdekvédelmi együttműködése nemzeti szinten már a középkorban megjelent a céhek és egyletek formájában. Az első nemzetközi szervezet a szocialista politikai mozgalomhoz kötődik, a Nemzetközi Munkásszövetség 1864-ben jött létre Londonban, angol, francia, és német munkásokat képviselő szervezetekből. 1920-ban létrejött a Munka Világszövetsége is, amely a keresztény szakszervezetek nemzetközi szövetsége. A legnagyobb világszövetség a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (*International Trade Union Confederation*, ITUC). Ez a brüsszeli székhelyű szövetség a világ 162 országából bír tagszervezetekkel, közülük 3 magyar.² Szakszervezeti szövetségek nem csak világszinten, hanem európai szinten is jöttek létre, ezek közül a legnagyobb az Európai Szakszervezeti Szövetség, amelynek szintén Brüsszel a székhelye.

Az **egészségügyi** kihívások is régóta egyesítik az embereket, akár védőoltások, akár korszerű orvosi ellátások, akár más egészségüggyel, az emberek jólétével kapcsolatos cél érdekében. Közismert ilyen szervezetek az Orvosok Határok Nélkül (*Médecins Sans Frontières*) és a Mentsük meg a Gyerekeket (*Save the Children*).

Természetesen vannak olyan nemzetközi civil szervezetek is, amelyek több kategóriában is jelentős tevékenységet fejtenek ki, ilyen pl. az *Oxfam*, amely a **szegénység ellen**, a fejlődésért, és az emberek jólétéért küzd. Hasonló a működési területe a *Bill & Melinda Gates Foundation*nek is (*Bill Gates* és felesége alapítványa). Szintén kiemelkedő a civil szervezetek között a CARE, amely a szegénység elleni küzdelem mellett aktívan küzd a nők és gyermekek jogainak érvényesítéséért is.

² Ld. a szervezet honlapját: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/18_07_10_list_of_affiliates_ac.pdf

A civil szervezetek egyik fő célja a kezdetektől az volt, hogy felhívják a figyelmet valamely társadalmi szükségletre vagy értékre, és befolyásolják az állami jogalkotást. A nemzeti és nemzetközi civil szervezetek aktív lobbitevékenységének köszönhető az előző részben már említett több nemzetközi szerződés megszületése, pl. a környezetvédelem területén, vagy a taposóaknák betiltása kapcsán. Ugyanígy jelentős civil mozgalmak eredménye volt a rabszolgaság betiltása vagy a nők szavazati jogának elfogadása. Egyes civil mozgalmaknak olyan híres vezetői voltak, mint *Martin Luther King* az Egyesült Államokban, az afroamerikai polgárjogi mozgalom vezetője az 1950-es és 1960-as években. A civil mozgalmak által felkarolt témák gyakran nem csak egy állam területén bírtak jelentőséggel, így nemzetközi mozgalmakká fejlődtek, amelyek már nem csak a belső állami jogalkotásra kívántak hatást gyakorolni, hanem a nemzetközire is.

A nem kormányközi nemzetközi szervezetek **jelentőségét** már a 20. század elején felismerték az államok és többféle keretet alakítottak ki erre. Az első megjelenésének tekinthetjük a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) speciális, tripartit felépítését. 1918-ban, az ILO létesítésekor úgy döntöttek a létrehozó államok, hogy a munkások érdekeinek védelme és a munka világának nemzetközi szabályozása nem lehetséges pusztán felülről, az állam oldaláról. Így az ILO keretében három oldalú együttműködést hoztak létre, amelyben egyenlő szavazati jogot kaptak a kormányok, a munkaadók és a munkavállalók képviselői. (Erről bővebben ld. a 7. fejezetet.)

A második világháború után létesített nemzetközi szervezetek jelentős részénél már természetessé vált, hogy a nemzetközi NGO-knak valamilyen **konzultációs lehetőséget** biztosítsanak. A nemzetközi szervezetekben hagyományosan az államok képviselői hozzák a döntést, esetleg szakemberekkel, nemzetközi tisztviselőkkel együttműködve. A kiegyensúlyozott és tájékozott döntéshozatalt segíti elő, ha a civil szféra képviselői is legalább tanácskozási joggal, megfelelően szervezett formában részt vehetnek a döntéshozatalban. Ezt elsőként az ENSZ intézményesítette.

Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) 1946-ban létrehozta a Nem Kormányzati Szervezetek Bizottságát és megalkották az **NGO-kkal való együttműködés** formáit. Az ECOSOC egy listát vezet azokról az NGO-król, amelyek alkalmasak arra, hogy az ENSZ munkáját segítsék. Ezen a listán 3 kategória létezik. Az első kategória az ún. általános konzultatív státusz. Ide a legnagyobb, legtöbb témával oglalkozó NGO-k kerülhetnek, amelyek az ECOSOC tevékenységnek nagy részével foglalkoznak. Ezek a szervezetek általános tanácskozási joggal bírnak, sőt napirendi pontokat is javasolhatnak az ECOSOC ülésein. A 2. kategória a speciális konzultatív státusz, ide olyan szervezetek tartoznak, amelyek az ECOSOC tevékenységei közül csak eggyel vagy néhányal foglalkoznak. Ezek a szervezetek csak a témájuk szerint releváns üléseken bírnak tanácskozási joggal. A 3. kategória a „Roster” (magyarul listára vehető), ezek a szervezetek részben várják, hogy bekerülhessenek az első vagy második kategóriába, részben alkalmanként segítik az ECOSOC munkáját.³ 1946-ban mindösszesen 41 NGO szerepelt a listán, azonban a civil mozgalom a 20. század második felében úgy felvirágozott, hogy napjainkban több mint 4300 civil szervezet szerepel a listán a 3 kategóriában együttevve. Ebből közel 140 tartozik az első, általános konzultatív kategóriába, körülbelül 3200 a második, speciális státuszba, és nagyjából 1000 a harmadikba.⁴ Az ENSZ teljes rendszerét tekintve, tehát az ECOSOC és a szakosított intézmények (pl. az ILO, FAO, WHO) mintegy 5000 NGO-val működik együtt. Annak érdekében, hogy ez a rengeteg civil szervezet hatékonyabban és összehangoltan tudja végezni a munkáját, létrehozták a Nem Kormányzati Szervezetek Konferenciáját, a CONGO-t

³ Ld. az ENSZ honlapját: <http://csonet.org/index.php?menu=30>

⁴ List of non-governmental organizations in consultative status with the Economic and Social Council as of 1 September 2016 – Note by the Secretary-General, 29 December 2016, UN Doc. No. E/2016/INF/5. <http://undocs.org/E/2016/INF/5>

(*Conference of NGOs*), amely az ENSZ-szel konzultatív viszonyban lévő NGO-k számára biztosít fórumot.⁵

Számos másik nemzetközi szervezet is hasznosítja az NGO-k szakértelmét, így az Európa Tanács 1952-ben vezette be a **konzultatív státuszt** és jelenleg 288 civil szervezetnek van részvételi lehetősége a döntéshozatalban.⁶ Az NGO-k aktivitása különösen erős az Európai Unióban, civil szervezetek tömege végez lobbitevékenységet a Bizottság és az Európai Parlament mellett. Az EU Bizottsága évente több mint 1 milliárd euróval támogatja az NGO-k projektjeit, és több mint 15 ezer lobbista tevékenykedik Brüsszelben.⁷ Ezek a civil szervezetek is a jelentősebb befolyás elérése érdekében szövetségekbe és hálózatokba tömörülnek (ilyen pl. a CONCORD, amely a humanitárius segítségnyújtásban és a fejlesztésben tevékenykedő civilek munkáját fogja össze).⁸

A civil szervezetek rendkívül fontos elemei a demokratikus társadalomnak és a tájékozott jogalkotásnak, azonban az is kiemелendő, hogy az egyes civil szervezetek egyes csoportok érdekeit képviselik csak, és a jól támogatott, pénzügyi forrásokban bővelkedő lobbisták „hangosabb” tevékenységet tudnak végezni, akkor is, ha nem a társadalom széles rétegeinek az érdekeit képviselik. Tipikus példaként említhető, hogy az autógyárak bőséges forrást tudnak biztosítani arra, hogy az érdekeiket képviseljék és megőrizték a fennálló szabályokat, míg a velük szemben álló környezetvédők nem feltétlenül, mégis a társadalom széles rétegének az az érdeke, hogy környezetkímélőbb autót fejlesszenek és gyártsanak a gyárak. Mindezek alapján fontos, hogy a nemzeti és a nemzetközi jogalkotók is az érdekképviseltek széles csoportjainak tegyék lehetővé a konzultációt.

6.2. AZ EGYÉN A NEMZETKÖZI JOGBAN ÉS ÁLLAMKÖZI KAPCSOLATOKBAN

6.2.1. AZ EGYÉN, MINT NEMZETKÖZI JOGALANY

A természetes személy a nemzetközi jog alanyaként, nemzetközi jogon alapuló jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik. A természetes személy nemzetközi jogon alapuló védelmének megjelenése, ahogyan azt a 2. fejezetben láthattuk, a rabszolgaság tilalmán keresztül történt az 1800-as években. Ez az út tovább vezetett a 20. század elején a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) létrejöttéhez és az emberek munkavállalásával összefüggő jogainak és kötelezettségeinek nemzetközi szabályozásához.

Az **emberi jogok** kiterjedt nemzetközi védelméhez azonban a második világháború borzalmainak megtapasztalása is kellett. 1948-ban az ENSZ Közgyűlés alkotta meg az első olyan nemzetközi dokumentumot, amely az emberi jogok széles körét lefedi. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata azonban egy nem kötelező erejű határozat formájában született, így ezt követően az államok több emberi jogi egyezményt is elfogadtak.

Az egyezmények azonban nem sokat érnének, ha semmilyen kikényszerítő mechanizmus nem állna mögöttük. Jelentős eltérések mutatkoznak ebben a kérdésben, ugyanis míg pl. az európai kontinens államai létesítettek egy bíróságot (Emberi Jogok Európai Bírósága, Strasbourg) az Emberi Jogok Európai Egyezményének betartására, addig ilyen nem létezik Afrikában, vagy akár világszinten. Az ENSZ keretében elfogadott univerzális szintű egyezmények keretében tipikusan csak egy bizottság működik, amelynek a szakértő és/vagy kormányküldött tagjaihoz fordulhat panasszal egy állam vagy egy természetes személy. Tehát míg az emberi jogok fejlődése alapján az ember egyértelműen a nem-

⁵ Bővebben ld. <https://www.ngocongo.org/>

⁶ Ld. <https://www.coe.int/en/web/ingo/participatory-status>

⁷ Global Policy Forum: NGOs and the EU. <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/177/31567.html>

⁸ Ld. <https://concordeurope.org/>

zetközi jog alanya lett, földrajzilag erősen korlátozott a térség, ahol ezt ki is tudja nemzetközi szinten kényszeríteni.

A legjelentősebb emberi jogi egyezmények

Átfogó, az emberi jogok széles területeire vonatkozó egyezmények az 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. Ezek mellett azonban több olyan univerzális szintű egyezmény is született, amely egy-egy konkrét emberi jogi témát szabályoz: a faji diszkrimináció tilalmáról (1965), a nőkkel szembeni diszkrimináció tilalmáról (1979), a kínzás tilalmáról (1984), a gyermekek jogairól (1989) és a fogyatékkal élő személyek jogairól (2006).

A világszintű emberi jogvédelmi rendszer mellett regionális egyezményeket is elfogadtak az államok, ebben különösen az élen járnak az európai államok, amelyek az Európa Tanács keretében 1950-től kezdve több tucat nemzetközi szerződésben szabályozták általánosan az emberi jogokat (pl. Emberi Jogok Európai Egyezménye, 1950), vagy annak egy speciális szeletét (pl. Európai Szociális Charta, 1961; A házasságon kívül született gyermek jogi helyzetéről szóló európai egyezmény, 1975; Az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról szóló egyezmény, 1983; a kisebbségi nyelvek védelméről, 1992; a kisebbségek védelméről, 1995). Jóval csekélyebb mértékben, de más kontinenseken is fogadtak el emberi jogi egyezményeket, így pl. létezik az Emberi Jogok Amerika-közi Egyezménye, az Emberi Jogok Iszlám Nyilatkozata és az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Chartája).

Az emberi jogok mellett a **nemzetközi büntetőjog** a nemzetközi jog másik olyan területe, ahol az egyén nemzetközi jogalanyisága egyértelmű. A második világháború után a nürnbergi és tokiói nemzetközi büntetőperekben egyéneket vontak felelősségre a nemzetközi hadi- és humanitárius jog megsértése miatt. A háborús bűnösök nemzetközi jogon alapuló felelősségre vonása újabb lendületet kapott az 1990-es évek elején és napjainkban többféle nemzetközi bíróság is működik ezen a területen. (Erről bővebben ld. a 13. fejezetet.)

6.2.2. AZ EGYÉN SZEREPE A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

Az emberi jogok és pl. a környezetvédelem fejlődése mögött jelentős hajtóerő az előbbieken már említett civil szervezetek és egyének lobbitevékenysége. Azonban természetes személy a nemzetközi kapcsolatokban nem csak az NGO-kon keresztül tud megjelenni és hatást gyakorolni, hanem önállóan vagy tömegbe csoportosulva is.

Önálló befolyással rendelkeznek azok a személyek, akik pozíciójukból fakadóan saját maguk alakítják a nemzetközi kapcsolatokat. A **külügyi elit**hez tartoznak az államfők, kormányfők, külügyminiszterek, a diplomáciai testület tagjai, nemzetközi szervezetek vezető tisztségviselői. Természetesen a befolyásuk mértéke függ attól, hogy milyen az intézményrendszer, amelyben működnek, valamint milyen a személyiségük. A diktátorok, mint *Hitler*, *Sztálin*, *Száddám Husszein* vagy az észak-koreai *Kim*-család jelentős befolyást gyakoroltak a külpolitikára. Azonban ugyanez elmondható olyan személyekről is, akik stabil és erős intézményi háttér mellett értek el kiemelkedő hatást, így pl. *Kennedy* a kubai rakétaválság idején, vagy *Winston Churchill* a második világháborúban, vagy *Gorbacsov* az 1980-as évek második felében.

A vezető pozícióban lévők mellett azonban a magánszemélyeknek is van lehetősége befolyásolni a nemzetközi kapcsolatokat. Az ENSZ egyre több híres embert kér fel, hogy álljanak különböző nemes célok mellé, így pl. *Angelina Jolie* az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának, *Nicole Kidman* és *Emma Watson* az ENSZ nőkkel foglalkozó programjának, *David Beckham* pedig az ENSZ gyermekjóléti alapjának, az UNICEF-nek a jószolgálati nagykövete. Mára alapvetően elfogadott tény, hogy a magánszemélyeknek is jelentős szerepe lehet a **háttér-diplomáciában**. Az egyik legismertebb területe ennek a sport, amelynek jelentősége volt az Amerikai Egyesült Államok és Kína kapcsolatának javulásában az 1970-es években (a híres ping-pong diplomácia), vagy a dél-afrikai apartheid rendszer elleni küzdelemben (a Nemzetközi Olimpiai Bizottság eltiltotta Dél-Afrikát az olimpiákon való részvételtől, valamint a sportolókra is erős nyomást helyeztek, hogy azok ne menjenek dél-afrikai sporteseményekre).

Befolyásolja-e az egyéniség a nemzetközi kapcsolatokat?

A liberális és konstruktivista irányzatok szerint rendkívül fontos az egyén személyisége, a nemzetközi kapcsolatokat alapvetően a befolyással bíró személyek alakítják. Ezzel szemben a realisták jóval visszafogottabban nyilatkoznak az egyes személyek jelentőségéről, a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok alakulását inkább az állam egészének és hatalmi pozíciójának tudják be. A realisták szerint az állam érdeke folytonos, és az egymástól eltérő nézetekkel bíró, egymást követő államférfiakat rákényszeríti arra, hogy hasonló külpolitikát folytassanak. Az elmúlt évtizedek történelmének a vizsgálata azonban azt mutatja, hogy az igazság valahol középen van, mivel az államok hatalmi pozíciója és érdekei minden államférfi döntését befolyásolják, de azért nagyon jelentősek az egyéni nézetek, az identitás és a személyiség olyan jellemzői, mint pl. az együttműködési hajlandóság (ld. pl. *Konrad Adenauer*) vagy a nárcizmusra való hajlam (ld. pl. *Donald Trump*).

A magánszemélyek külpolitikára gyakorolt hatásának egyik általánosan elfogadott módja a **népszavazás**. A magyarság számára fontos ilyen történet az 1921. évi népszavazás Sopron és környékének a hovatarozásáról, de ugyanígy népszavazás mondta ki a végső igent Magyarország NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozására is. Az ilyen népszavazásoknak messzemenő, akár egész Európára ható következményei lehetnek, ld. pl. a Brexitet (az Egyesült Királyság kilépését az Európai Unióból), így fontos lenne, hogy a politikai elitek felelősségteljesen felmérjék a népszavazás lehetséges eredményeit és arról előre, megfelelő módon tájékoztassák a társadalmat.

Az informatika és kommunikációs technológia fejlődésének köszönhetően a 21. század elejére az is egyértelművé vált, hogy a magánszemélyek gyorsan **tömegbe** tudnak összeállni, és együttesen fellépni nemzeti vagy nemzetközi célok érdekében. A 2011-ben kitört tüntetéssorozat végigsöpört Észak-Afrikán és a Közel-Keleten (ez az ún. „arab tavasz”), és a történelemben korábban példa nélküli módon a tüntetések és forradalom szervezése a *Facebookon* és hasonló közösségi oldalakon zajlott. Rendkívül gyorsan, rendkívül nagy tömeget tudtak így mozgósítani emberek, amelynek az egyik következményeként szembesülünk ma is Líbia bukott államiságával és Szíria véget nem érő fegyveres konfliktusával. A tömegek tehát napjainkban könnyen szerveződnek és óriási a hatalmuk, azonban lehetetlen előre látni a cselekedeteik hatását. A tömegek a fennálló hatalmat könnyen szét tudják zúzni, azonban egy működő államszervezet újra létesítésére nem képesek, és ez tartós problémákat eredményezhet.

6.2.3. A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK SZEREPE A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

A 20. század folyamán a nemzetközi jog fejlődéseként a gazdasági társaságok is szűk körben a nemzetközi jog alanyává váltak, tehát **nemzetközi jogaik és kötelezettségeik** lehetnek. Pl. a beruházások nemzetközi védelme keretében egy gazdasági társaság nemzetközi vitarendező fórumon perelheti

az államot (bővebben ld. erről a 8. fejezetet). A második világháború utáni nürnbergi perek egyike arra fókuszált, hogy a német gazdasági társaságok hogyan járultak hozzá az emberiség elleni bűncselekmények elkövetéséhez, és vád alá helyezték pl. az acéltermelés területén híres *Krupp* (ma *ThyssenKrupp* néven) és az *I.G. Farben* cégek vezérigazgatóit. Ez utóbbi a vegyipar és gyógyszeripar területén volt jelentős, már megszűnt, jogutódja többek között a *BASF*, a *Bayer* és a *Sanofi*. Az emberi jogok területén is vannak a jogi személyeknek jogaik, pl. vitathatatlanul megilleti a jogi személyeket a tulajdonhoz való jog az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján.⁹ Míg a jogi személyeknek egyértelműen vannak a nemzetközi jog alapján biztosított jogaik, az vitatott a szakirodalomban, hogy nemzetközi jogon alapuló kötelezettségeik vannak-e.¹⁰

Pedig jelentős mozgalom indult annak érdekében, hogy a gazdasági társaságoknak, különösen a multinacionális vállalatoknak nemzetközi kötelezettségeik legyenek, mivel a nemzetközi kapcsolatokra komoly hatást gyakorolnak. Az államok egyre több állami feladatot szerveznek ki gazdasági társaságokra (pl. katonai magánvállalatok sora végez tevékenységet az amerikai és más hadseregek mellett külföldön is, vagy pl. Magyarországon is van gazdasági társaság által működtetett börtön). Viszont míg az államon számon lehet kérni, hogy a saját maga által végzett tevékenységek során betartsa a nemzetközi emberi jogi, környezetvédelmi, humanitárius és egyéb szabályokat, addig ez a gazdasági társaságok esetében nehezen vagy egyáltalán nem kivitelezhető.

A 21. századra világszinten elterjedt gazdasági liberalizáció és gazdasági globalizációnak köszönhetően a gazdaság csúcspontján elhelyezkedő **multinacionális vállalatok** (MNV-k) elképzelhetetlenül nagy jelentőségre tettek szert. A gazdasági liberalizmus eszméje szerint a gazdasági növekedés motorjai a multinacionális vállalatok, amelyek a leghatékonyabb módon szervezik meg a termelést és világszinten lehetővé teszik bármely áru fogyasztását. A gazdasági liberalizmus ideális állapotnak azt tartja, ha az állam és a gazdaság egymástól teljesen szétválasztva működik, az állam dolga a társadalmi rend fenntartása, a gazdaság és piac működését viszont nem szabad befolyásolnia, mivel a piac önmagát szabályozza.

Az MNV-k előfutárai megjelentek már a középkorban, pl. az angol és a holland Kelet-Indiai Társaság. A második világháború végéig a legnagyobb MNV-k az áruterelés területén működtek (pl. *General Motors*, *Siemens*, *Krupp*), ez mára jelentősen megváltozott. A világ legnagyobb cégei az informatika, kommunikáció és a pénzügyi szolgáltatások területén működnek. A világ legnagyobb cégei az *Apple*, a *Microsoft*, a *Google*-t és a hozzá tartozó cégeket tömörítő *Alphabet*, az *Amazon*, a *Facebook*, a világ legnagyobb olajcége, az *Exxon Mobil*, a vegyi- és gyógyszeriparban tevékenykedő *Johnson&Johnson*, vagy pl. a *General Electric* nevű konglomerátum, amelynek a tagjai minden iparágat lefednek az energiaszektortól, a gyógyszeriparig át a bankszektorig.¹¹

Noha több ezer MNV működik a világon, közülük az ezer legnagyobb termeli és kapja a globálisan elért haszon több mint 80%-át. A legnagyobb MNV-k éves bevétele sokszorosa annak, ami a világ legtöbb államé. A holland *Shell* olajcég éves bevétele pl. több mint Mexikóé vagy Svédországé (vagy a világ többi, kb. 170 kisebb államé).¹² Viszont a világ körülbelül 3 milliárd munkaképes korú emberből mindösszesen 100 millió dolgozik MNV-knél, a többi mind kis- és középvállalkozásokban vagy a közszférában (valamint közel 200 millió munkanélküli).¹³ Ezek alapján többféle elmélet is bírálja

⁹ Emberi Jogok Európai Egyezményének 1. kiegészítő jegyzőkönyve, 1. cikk. Magyarországon kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény.

¹⁰ WOUTERS–CHANÉ 2013.

¹¹ GRAY 2017.

¹² MYERS 2016.

¹³ Unemployment and decent work deficits to remain high in 2018. International Labour Organization: World Employment and Social Outlook – Trends 2018. 22 January 2018. http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_615590/lang--en/index.htm

a gazdasági liberalizmus eszméjét, és mindegyikben közös, hogy az állam gazdaságirányító szerepét növelné és gátolná a szabad piacot (pl. az etatizmus és a marxizmus).

Az MNV-k valóban globálissá tették a termelést, csak hogy a termelés racionalizálása mögött nem csak az húzódtott meg, hogy pl. hol érhető el a termékhez szükséges nyersanyag, hanem az is, hogy mely államokban olcsóbb a munkaerő a társadalombiztosítási és egyéb járulékok vagy pl. a minimálbér hiánya miatt, hol kerülhetők el az adóterhek, hol nincsenek gyárépítési sztxenderdek vagy pl. hol nincs bonyolult szabályozási követelményrendszer a környezet védelme vagy a munkavállalók érdekeinek védelmében. Így pl. 2014-ben derült ki, hogy nagy európai és észak-amerikai forgalmazók (pl. *Tesco*, *Carrefour*, *Walmart*) által forgalmazott tenger gyümölcseit rabszolgáikkal állítják elő Thaiföldön.¹⁴ Az MNV-k gyakran hozzájárultak az emberi jogokat tipró rezsimek fennmaradásához, a környezet szennyezéséhez, vagy az alacsony munkavédelmi elvárások fenntartásához. Ezek miatt jelentős civil mozgalmak ítélik el a globalizációt és tüzték zászlajukra azt, hogy a gazdasági társaságokat is terheljék kötelezettségek a nemzetközi jog alapján, ne csak jogok.

Az ENSZ is fellépett annak érdekében, hogy az MNV-k tiszteljék és védjék az emberi jogokat, és ha kárt okoznak, azt hozzák helyre. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2011-ben fogadta el **Az irányelvek a gazdasági társaságokról és az emberi jogokról** c. dokumentumot, amely kimondja, hogy a gazdasági társaságok kötelesek tiszteletben tartani azon államok belső jogszabályait, ahol működnek. Az államok pedig kötelesek a területükön védeni az emberi jogokat, és a szabályok betartását megkövetelni a gazdasági társaságoktól is. Az egyik irányelv kimondja, hogy az okozott kárt a gazdasági társaságok is kötelesek megtéríteni, pl. a szennyezett környezetet kötelesek helyreállítani. Mindenképpen megjegyzendő azonban, hogy ezek csak iránymutatások, nem kötelező alapelvek.¹⁵

Továbbá az iránymutatások nem oldják fel azt a problémát, hogy egyes államok nem vállalják a nemzetközi jog alapján az alapvető emberi jogok védelmét, így azoknak a belső jogszabályai alacsony szintű védelmet kívánnak meg, amit a társaságnak nem nehéz betartania. Ennek a problémának lehet az az orvoslása, hogy a multinacionális vállalatoktól elvárjuk azt, hogy a székhelye szerinti jogszabályi követelményeknek feleljen meg akkor is, ha a székhelyén kívüli másik államban végzi a tevékenységét. Tehát pl. egy amerikai székhelyű cégnek akkor is be kelljen tartania az USA-ban elvárt emberi jogokat (pl. a gyermekmunka tilalmát), ha éppen a bangladesi gyárában állítja elő a terméket. Ennek a kikényszerítése meglehetősen nehézkes és több jogi problémába ütközik, így jelenleg a leghatékonyabb eszköz a civilek mozgalmá.

Számos államban indult kampány egyes multinacionális vállalatok termékei ellen, amelyekről kiderült, hogy a fejlődő, harmadik világ országaiban komoly visszaélések közepette termelték meg. Az ilyen kampányok legfőbb eszköze a figyelemfelkeltés, amelynek eredményeként közvetlenül csökkenhetnek a cég eladásai, mivel a felháborodott egyének nem fognak náluk vásárolni. Így a fogyasztó maga a választásával képes befolyásolni, hogy az adott cég betartsa a szabályokat. Erre válaszként fejlesztették ki a gazdasági társaságok a **vállalati társadalmi felelősségvállalás** (*corporate social responsibility*, CSR) koncepcióját, amely egy önszabályozó mechanizmus. A gazdasági társaságok maguk felismerték, hogy a nemzetközi és nemzeti jogszabályok betartása és a tisztességes működés hozzájárulhat a cég imázsához és az eladásokhoz is. Mind a fogyasztók egyre felelősségteljesebb működést várnak el, mind a cégek elhatározták, hogy a társadalmi jólétet hatékonyabban elősegítik.

¹⁴ HODAL–KELLY–LAWRENCE 2014.

¹⁵ Guiding Principles on Business and Human Rights – Implementing the United Nations. „Protect, Respect and Remedy” Framework. United Nations, New York–Geneva, 2011.

A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) fogalma

A vállalati társadalmi felelősségvállalás egy önszabályozó mechanizmus, amelynek a keretében a gazdasági társaságok a működésük során betartják a nemzeti és nemzetközi jogszabályokat és sztenderdeket, az etikai normákat, figyelemmel vannak a fenntartható fejlődés elveire, és a döntéseik meghozatala során megfelelően mérlegelik a társadalom egyes érintett csoportjainak is az érdekeit.

A CSR számos cég gyakorlatában megjelenik. Az angol, természetes kozmetikumokat gyártó cég, a *The Body Shop* élharcosa az állatkísérletek elleni mozgalomnak és az etikus termelésből és kereskedelemről származó alapanyagok vételének.¹⁶ Az *H&M* globális ruhagyűjtési programja a divat területére viszi be a fenntarthatóságot.¹⁷ A cégek környezettudatos működési célokat tűznek ki, így pl. a *Coca-Cola* vállalat szeretné, hogy 2025-re minden csomagolóanyaga újrahasznosítható műanyagból készüljön, 2030-ra pedig 100%-os legyen a palackjai visszagyűjtési és újrahasznosítási aránya.¹⁸

¹⁶ Enrich Not Exploit Sustainability Report 2016. The Body Shop. <https://www.thebodyshop.com/about-us/our-commitment/enrich-not-exploit-sustainability-report-2016>

¹⁷ H&M Ruhagyűjtési program. http://www2.hm.com/hu_hu/noi/vasarlas-kategoria-szerint/16r-garment-collecting.html

¹⁸ Hulladékmentes világ: a Coca-Cola globális stratégiát hirdetett. Sajtóközlemény, 2017. január 19. <https://www.coca-cola.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/hulladekmentes-vilag-a-coca-cola-uj-globalis-strategiat-hirdetet>

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Melyek a nem kormányzati nemzetközi szervezetek ismérvei?
2. Mely nem állami szereplők tudnak hatást gyakorolni a nemzetközi kapcsolatokra?
3. Milyen területeken tevékenykednek a nemzetközi NGO-k?
4. Soroljon fel öt jelentős nemzetközi NGO-t!
5. Milyen konzultációs státuszuk van az NGO-knak az ENSZ-ben?
6. Mit jelent a vállalati társadalmi felelősségvállalás?
7. Milyen módokon tud az egyén hatást gyakorolni a nemzetközi kapcsolatokra?
8. Mi az oka annak, hogy az ENSZ megalkotta Az irányelvek a gazdasági társaságokról és az emberi jogokról c. dokumentumot?
9. Soroljon fel három univerzális szintű emberi jogi egyezményt!
10. Melyik volt az első nemzetközi emberi jogi dokumentum, amely átfogóan felsorolta az alapvető emberi jogokat?

AJÁNLOTT IRODALOM

- BLAHÓ András – PRANDLER Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények. Aula Kiadó, Budapest, 2005.
- MINGST, Karen A.: A nemzetközi kapcsolatok alapjai. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011.
- SZEGEDI Krisztina – MÉLYPATAKI Gábor: A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a jog kapcsolata. In: Miskolci Jogi Szemle, 11. évf., 1/2016. 51-70. o. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/201601/6_szegedimelypataki.pdf
- SZÖRÉNYI András: Kiindulópontok a nemzetközi kapcsolatok elméletében a nem állami szereplők természetének és szerepének értelmezéséhez. Grotius, 2009. 1-10. o. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=DLNNSK>

